

PORTUL POPULAR AL SLOVACILOR DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI (JUDEȚELE BIHOR ȘI SALAJ)

DE
TEREZA MÓZES

La nord de Crișul Repede în Munții Plopișului, precum și în văile învecinate, Bistra, Valca Marc, pînă aproape de cursul Barcăului, în sate situate într-un cadru deosebit de pitoresc, trăiesc alături de români, populația băstinașă, slovacii, colonizați aici pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui de al XIX-lea.

Colonizarea lor s-a petrecut în mai multe etape. După R. Urban primele cincizeci de familii s-au așezat la poalele Plopișului, în zona piemontană de vest a Munților Apuseni, la Budoii, Borumlaca, Vărzari, în 1790¹. În anii următori și în primele trei decenii ale veacului al XIX-lea, slovacii s-au așezat în partea de nord-est a județului Bihor, precum și în regiunile învecinate ale județului Sălaj. Satul Făget (județul Sălaj) a fost colonizat în 1811, Valea Tîrnei între anii 1817—1820, Șinteu în 1817, Huta Voivozi și Socet în 1830. Din aceste localități slovacii s-au răspîndit pe o rază mai întinsă.²

Majoritatea așezărilor locuite azi de slovaci se întind pe altitudinile Plopișului în special în jurul virfului Văratec: Șinteu, Făget, Valea Tîrnei. Huta Voivozi, Socet, Huta (com. Marca) și Serani. Altele se găsesc în zonele piemontane; Budoii, Vărzari, Borumlaca, Sacalasăul Nou, Foglaș, Valea Cerului. În sfîrșit, alte așezări se întind în zona de cîmpie: Fegernic și Chioag.

Așezarea slovacilor în Munții Plopișului și a regiunilor învecinate s-a făcut prin strămutarea lor de pe teritoriul actual al Slovaciei.³ După retragerea turcilor, în secolele XVII—XIX, datorită condițiunilor deosebit de grele de trai, sute de familii slovace au luat drumul pribegiei spre

¹ Urban, R., *Cehoslovaci v Rumunsku*, Buc. 1930, citat de Benedek G. I. G. I., *Sistemul fonetico-fonologic al graiurilor slovace din județele Bihor și Sălaj*. Lucrare de doctorat.

² *Ibidem*.

³ Benedek, G., *A bihari szlovákok többnyelvűsége*, Korunk, 1973, nr. 8, p. 1223—1228.

Ungaria, Transilvania, Iugoslavia, ajungînd pînă în Bulgaria.⁴ Slovaci au fost mînați de dorul de a găsi condiții mai bune de viață și în mod deosebit pentru a obține pămînt.

Industriile forestiere, care pe atunci erau în curs de dezvoltare și în județul Bihor, au atras în preajma lor numeroși străini,⁵ printre care și slovaci. O modalitate pentru utilizarea materiei prime forestiere era producția de potasă.⁶ Suprafețe întinse de păduri seculare încă neexploatate ofereau moșierilor marilor latifundii din Bihor și Sălaj, fără mari investiții, venituri însemnate.⁷ Începînd din al doilea deceniu al veacului al XIX-lea, încă în condițiile economice ale feudalismului, moșierii au început încetățenirea unor relații capitaliste pe latifundiile lor, înființînd manufacturi de sticlă, de potasă, de cherestea, exploatări miniere etc.

Slovaci stabiliți în Munții Plopișului au venit din toate părțile Slovaciei.⁸ Astfel se menționează proveniența din județele Gemer, Trenčín, Nitra, Bratislava, Zemplín etc., unii din ei fiind de fapt originari din Orava de Sus. Alții au sosit direct din Orava de Sus, care ea însăși a fost într-o perioadă anterioară colonizată.⁹ O parte din coloniști au venit și de pe teritoriile situate în afara Slovaciei, din satele gorale din Polonia.¹⁰ Influențele reciproce în cultura celor două popoare — slovacă și polonă — reflectate și în portul popular, au fost semnalizate și în literatura de specialitate.¹¹

Situația coloniștilor stabiliți pe pămînturile defrișate a fost deosebit de grea. Acești oameni care au pornit în căutarea unei vieți mai bune, „au ajuns în scurtă vreme într-o dependență dublă față de proprietarul manufacturii feudale”.¹² Din venitul bărbaților care au muncit la „hute” nu s-a putut întreține familia. Restul familiei era nevoit să se ocupe de creșterea vitelor, să cultive pămîntul, care pînă la urmă nu era al lor și pentru care erau nevoiți să plătească o taxă contractuală.¹³ După 1840—1850, cînd potasa a devenit un articol tot mai căutat, moșierii, mai ales din Sălaj, au dat în arendă dreptul de fierbere a potasei. Muncitorii

⁴ Sirácky, Ján, *Stahovanie Slovákov na dolnu zem v. 18. a 19. storočí*, Bratislava, 1966, citat de Benedek G., op. cit.

⁵ Jînga, V., *Anuarul statistic al regiunii Oradea din 1960*, p. 38.

⁶ Imreh, Șt., *Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj, 1955, p. 33.

⁷ Jákó Sigismund, *Istoricul manufacturilor de potasă din Valea Ungurului și Călin* (Contribuții din domeniul exploatării forestiere la istoria începuturilor capitaliste în Transilvania), în *Studii și cercetări științifice*, 1953, nr. 3—4, p. 350.

⁸ Urban R., op. cit. citat de Benedek G., *Sistemul fonetico-fonologic al graiurilor slovace din județele Bihor și Sălaj*.

⁹ Benedek G., op. cit.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Kowalska Anna, Lewicka, *Les relations de Gorales polonais avec les slovaques au commencement du 19-e siècle*, în *Slovensky Narodopis* XVI, nr. 1, Bratislava, 1968, p. 119—121.

¹² Imreh, Șt., op. cit.

¹³ *Ibidem*.

erau siliți cu bătaie de arendași la arderea cenușei.¹⁴ Amintirea acestor vremuri o găsim și în toponimia locului. Astfel la Huta Voivozi, la Făget etc. se găsesc toponimice de „salajka“ unde pe vremuri se ardea lemnul și se fierbea cenușa.¹⁵

Mai târziu însă, când s-a renunțat definitiv la arderea cenușei, agricultura — pe aceste terenuri pietroase unde griul și porumbul nu s-a putut cultiva — nu putea asigura traiul familiilor mari cu 10—12 copii. În anii regimului capitalist, bărbații s-au angajat ca lucrători sezonieri; vara ca muncitori agricoli în regiunile de cîmpie, iarna la munci forestiere sau în construcție.

*

Care a fost portul slovacilor la sosirea lor în aceste locuri, la începutul secolului trecut?

La această întrebare nu putem răspunde. Ca să elucidăm problema, în afară de documente materiale concrete, ar trebui să cunoaștem portul localităților de baștină al slovacilor din perioada colonizării. Ori pe lângă faptul că piesele vestimentare purtate la timpul respectiv au dispărut de mult, slovacii așezați pe aceste meleaguri au venit din diferite părți ale Slovaciei. În unele cazuri ei înșiși, într-o perioadă anterioară, au participat la alte colonizări interne. Pe de altă parte, trebuie să ținem cont și de faptul, că nici în țara de baștină portul nu s-a conservat la treapta la care s-a aflat în perioada colonizării.¹⁶

Datorită faptului că între populația slovacă a localităților din Munții Plopișului a existat un contact permanent, chiar dacă la început au fost unele deosebiri în port, cu timpul aceste au dispărut. În dezvoltarea portului s-a petrecut un proces de nivelare, asemănător celui desfășurat în domeniul graiului.¹⁷ Slovacii nu au rămas indiferenți nici față de costumația populației românești băștinașe. Preluări reciproce au avut loc atât în domeniul culturii materiale, cât și în cultura spirituală.

Portul contemporan în ansamblu se prezintă destul de unitar. Mici deosebiri se remarcă, după cum vom vedea, în detalii de croi la unele piese vestimentare, la forma conciiului, la îmbrăcăminte de cap la femei etc. Ceea ce pare mai evident și explicabil în același timp, este diferența în ritmul de dispariție a portului tradițional în cele trei grupe de așezări. Portul se menține mai mult în localitățile montane, mai izolate, mai puțin în așezările piemontane și este aproape complet urbanizat, asimilat cu costumația populației în mijlocul cărora trăiesc, în cele de șes. Procesul

¹⁴ Jakó S., op. cit.

¹⁵ Petri M., Szilagyvármegye monographiája IV., p. 385, Boér Miklós, *Egy tót-telepítés a Réz hegységben*, Erdély, VII., 1898, p. 90—92.

¹⁶ Svetozár Svehlák, *O studiu kultury zahraničných slovakov*, în *Slovenský Narodopis*, XVII, 1969, nr. 2—3, p. 382—395.

¹⁷ Benedek G., op. cit.

de dispariție a costumului tradițional a început într-o etapă mai veche pentru bărbați și a cunoscut în același timp un ritm mai accentuat. Aceasta, datorită faptului, că bărbații încorporați pe cîte 4—5 ani în timpul războiului mondial, s-au obișnuit cu veștmintele simple militare. Totodată lucrînd în fabrici și în mine, sau ca muncitori forestieri în diferite regiuni ale țării și-au adoptat un port adecvat modului lor de viață. Femeile — rămase acasă — și-au păstrat în schimb în mai mare măsură portul tradițional.

*

Din informările oamenilor în vîrstă care în tinerețe au surprins portul tradițional al bătrînilor și prin confruntarea acestor informații cu unele stampe și studii de specialitate care ne-au stat la dispoziție, am încercat să reconstituim costumația slovacilor din a doua parte a secolului trecut.

Bărbații au purtat păr lung pînă la umeri, cu cărare la mijloc și aveau mustață mare, sucită, asemănător cu cel de pe o gravură colorată reprezentînd țărani din județul Nitra,¹⁸ obicei rîspîndit de altfel, pe o arie întinsă în acea vreme. Tinerii aveau părul tuns.

După descrierea lor, aveau pălărie neagră cu bor îngust, întors, unde obișnuiau să țină tutunul de mestecat. Aceasta ne amintește de pălăria unui țaran slovac prezentat pe o gravură de Th. Valerio.¹⁹ Vara au purtat pălărie de paie, iarna cușmă.

Materialul de bază folosit în costumație a fost realizat din resurse locale. Principalele piese de port, cămașa, gacii, respectiv poalele au fost confecționate din pînză de cîneapă țesută în casă.

Un loc important în costumația slovacilor încă în țara lor de baștină, după cum arată funcționarul cancelariei, Johann V. Csaplovics, încă la începutul sec. al XIX-lea îl ocupa țesătura de lînă.²⁰ Informatorii susțin, că pînă la introducerea țesăturilor de origine industrială, pantalonii ca și haina de iarnă de deasupra atît la bărbați cît și pentru femei s-a făcut din pănură de lînă albă, țesută în casă. Folosirea acestei țesături, în noua patrie, a fost probabil favorizată și de faptul că femeile pe lingă gospodărie s-au îndeletnicit și cu creșterea animalelor, dar mai ales, că în apropiere s-au găsit pive necesare pentru bătutul pănurii.²¹

¹⁸ Birkás E. citat de Kresz M., *Magyar parasztviselet 1820—1867*, Bup., 1956, p. 159—160, T-41.

¹⁹ Țăran din Tyrnau — de Th. Valerio — la Biblioteca Academiei București. Cabinetul de Stampe, G.S. II, T-2.

²⁰ „Costumul slovacului necesită pănură albă groasă, al maghiarului piele de oaie, al neamțului pînză“, citat de Kresz M., op. cit., p. 131.

²¹ La Groși, în județul Bihor, la Halmășd, în Sălaj. În aceasta din urmă pe Valea Mare, la Velka Voda cum spun slovacii, încă nu demult au mai funcționat trei pive de bătut pănură.

Guba, cu franjuri lungi pe dinafară, cu mîneci lungi, era nelipsită din costumația bărbaților,²² purtată fiind în cazuri mai rare și de femei.

Croiul cămășii bărbătești într-o oarecare măsură semăna cu cel de azi al femeilor. Era larg, de tip tunică, deci netăiat la umăr, fără guler, încheiată în față cu un șnur. Peste umăr s-a aplicat o placă mare, care se întindea pînă la nivelul mîneșilor. Mîneca foarte largă — des încrețită — a fost fixată de această placă, asemănător cu fodra de pe mîneșile cămășilor femeiești din zilele noastre. Mîneca, lungă, la partea inferioară a fost încrețită după același procedeu, fiind încheiat tot cu șnur. În felul acesta mîneca era largă, bufantă. Tinerii s-au legat la gît, sub bărbie cu o năframă de formă triunghiulară, de culoare roșie, sau roză. La cei căsătorii, în unele locuri, ca la Șinteu, năframa era neagră. Năframa de la gîtul bărbaților înaintea primului război mondial a fost întilnită — în altă cromatică — și la populația maghiară din Sălaj.²³

Gacii largi din doi lați pe un crac, erau lungi pînă aproape de glesne. În zilele friguroase au purtat pantaloni strîmți din pănură albă și sub ei gaci înguști. În față, s-au încins cu un șorț îngust, confecționat din pînă de casă. La briu purtau o curea lată de piele (*siroki remen*) bătut cu ținte și ornamentat cu aplicații de piele, caracteristic muncitorilor forestieri.

Cojocul, de forma unei veste, închis în față, fără mîneci, de culoare albă naturală, era purtat mai puțin. În vreme răcoroasă, au îmbrăcat un fel de suman, o haină din dimie albă țesută în casă, numită *kabanica*. Această haină fără guler, cu mîneci, era lungă pînă mai jos de șold. Pe vremuri a fost doar legată în față, mai tîrziu încheiată cu nasturi. Doar la sfîrșitul secolului, de sărbători, au început să poarte o cabaniță mai făloasă, cum se spune — *hrda* — cumpărat de-a gata, dintr-un material mai fin pe piețele din Zaláu, Jibou sau Negreni. Ca încălțăminte atît bărbații cît și femeile au purtat opinci la lucru, și cizme negre de sărbători.

Guba mare, voluminoasă, mai mult de culoare albă, a fost lungă pînă sub genunchi. La gît a fost tivit cu roșu, tivitura fiind terminată în doi bumbi mari. Intrucît la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul veacului al XIX-lea între altele și Gemer a fost un centru însemnat de confecționare a gubei²⁴, presupunem că această piesă vestimentară a fost adusă încă din locurile de baștină. Iar menținerea ei, pînă aproape de zilele noastre, a fost favorizată de faptul că ea a fost larg purtată și de populația română și de cea maghiară din satele învecinate.²⁵

Croiul gubei este cel al pieselor vestimentare de veche tradiție cu linii drepte, perpendiculare, fără pierdere de material. Este interesant

²² Informatorul Brenkuș I., susține că în trecut tînarul nu se putea căsători fără gubă.

²³ Dr. Kós K., Szentimrei J., dr. Nagy J., *Szilágysági magyar népművészet*, Buc., Ed. Kriterion, 1974, p. 191.

²⁴ Kresz M., op. cit., p. 36.

²⁵ Dr. Kós, Szentimrei, dr. Nagy, op. cit., p. 194, Petri M., op. cit., vol. I, 1901, p. 671—681.

modul de formare a pieptului, a spatelui și a mîneșilor dintr-o singură foaie îndoită la mijloc la nivelul umerilor. Este croiul specific a hainelor de blană din epoca bronzului în Europa de Nord, regăsit fiind și în Nordul Europei și a Asiei.²⁶ Acest croi a fost frecvent în țară la noi și pentru gubele din Maramureș²⁷, Țara Oltului etc.²⁸

Informatorii susțin că pieptănătura femeilor cît și imbrobodeala capului era asemănătoare cu cea purtată și azi. Adică, părul dat în spate, fără cărare era strîns și legat sub ceafă, după aceea fetele au împletit într-o singură coadă, legînd la capăt cu prime. Această pieptănătură ne amintește de o gravură colorată reprezentînd între altele și o tînără din județul Nitra.²⁹ Femeile după ce și-au aranjat părul asemănător cu a fetelor, au împletit în două cozi, formînd un coc în jurul unui piaptăn. În trecut piaptănul a fost confecționat din lemn — *hreiben do konta*.

Cămașa purtată în a doua jumătate a secolului trecut nu era mult diferită de cea de mai tîrziu. Avea același croi, doar mîneșca era lungă pînă la cot. Poalele albe au fost încrețite în cute mici și dese. De sărbători peste cămașă și poale s-a îmbrăcat o rochie fără mîneșci cusută la talie, confecționată din pînză vopsită, preluată — după cum susțin unii informatori — de la soțiile muncitorilor nemți din fabrica de sticlă. Pentru timpuri mai reci aveau ca și bărbații o haină cu mîneșci lungi confecționată din lînă (*vlina*) țesută la război. Cabanița fetelor tinere și mai înstărite a fost garnisită cu o imitație de blană, numită *baracina*.

*

Anii democrației populare au schimbat fundamental viața slovacilor din Munții Plopișului, chiar și pe al acelora care mai bine de un veac au trăit izolați în casele lor împrăștiate pe coamele dealurilor. Șoselele, pe care circulă numeroase autobuze, i-a scos din starea de izolare, legînd și satele locuite de slovaci, zilnic de viața trepidantă a orașelor și centrelor industriale. O rețea întinsă de școli i-a scos din neștiința de carte și le-a creat astfel posibilitatea de a se încadra în fluxul normal al vieții. Azi, bărbații dar și un număr mare de femei sînt angajați în fabricile și întreprinderile din apropierea satelor lor.

Aceasta a avut drept urmare o urbanizare rapidă a portului, în special la bărbați precum și la tineretul de ambele sexe. Azi, doar femeile de peste 40—50 de ani mai poartă portul tradițional, unele dintre ele

²⁶ Hald, 1950, fig. 356—357 și Szibériai Atlasz, 1961, fig. 305—307, citat de Gáborján Alice, *Három magyar népi posztóruha*, Néprajzi Értesítő LIV. 1972, 47—68.

²⁷ Bănățeanu T., *Portul popular din regiunea Maramureș zonele Oaș, Maramureș și Lăpuș*, Buc., 1966, p. 86—87 și 124.

²⁸ Irimie Cornel, *Portul popular din Țara Oltului, zona Făgăraș*, Buc., ESPLA, p. 19.

²⁹ Drnovszky F., citat de Kresz M., op. cit., p. 160 și T.42.

doar de sărbătoare. Costumul popular în ultimul timp a început să devină un costum de ocazie.

Portul popular — cum am surprins prin anii 1960—1965³⁰ și cum se mai păstrează și azi în zonele muntoase, arată în modul următor.

Băieții cît erau mici, au avut părul scurt, retezat. De cînd au intrat la școală și cît erau elevi, aveau părul tuns. Cînd au intrat în rîndul feciorilor aveau părul scurt, cu cărare într-o parte — pieptănătură — ce le-a rămas pînă la bătrînețe. Tinerii au purtat mai mult pălării verzi, cu bor ceva mai îngust, bărbații pălării negre, cu bor mai lat.

Fetele aveau de asemenea părul scurt, retezat. De cînd au intrat la vîrsta școlară li se lăsa să crească părul. Din moment ce s-a putut împleti, părul era pieptănat fără cărare spre spate, strîns deasupra cefei și împletit într-o singură coadă. Fetele mari s-au pieptănat în același sistem, doar ele obișnuiau să pună mai multe prime colorate la capătul cozii. Aceste prime — mai ales la joc — atîrnau pînă mai jos de șolduri. Pe cap au purtat basma de stambă (*satka*) totdeauna albă cu motive imprimate, negre și mărunte. Basmăua frumos scrobită și călcată era legată ușor sub bărbie în zile de sărbătoare, sub ceafă la lucru.

În ceea ce privește pieptănătura nevestelor — după cum s-a arătat mai sus —, există unele deosebiri în localitățile din zona muntoasă mai conservativă și cea piemontană. La Șinteu, Făget, Valea Tîrnei, Socet, Șerani, nevestele își montează părul împletit în două cozi în jurul unui piaptăn de tablă, lung de vreo 18—20 cm, obținînd un coc deasupra cefei de formă dreptunghiulară. Piaptănul este confecționat de bărbați. Pe cap se aplică o bonetă (*čepec*) albă, dantelată (*cu faldički*), accentuînd prin croi forma conciliului. Peste bonetă se așează basmaua frumos scrobită, legată în față obținînd forma atît de caracteristică în îmbrobodeala femeilor slovace. La Budoi piaptănul este mai scurt și mai lat, ceea ce împrumută cocului forma rotundă. Aici basmaua se aplică fără a se pune boneta dedesubt. La Șerani ceapsa a fost părăsită de 10 ani.

Bărbații în ultimele două decenii poartă cămăși orășenești. Înainte, la lucru au îmbrăcat cămăși din pînză țesută din cînepă, iar de sărbătoare din pînză mai fină cu urzeală de misir (*platna miserove*) sau din jolj. În perioada de după primul război mondial, după apariția și răspîndirea mașinii de cusut, a început moda cămășilor cu băgătura la umeri, cu guler înalt și întors și cu manșete la mîneacă. Gulerul a fost încheiat cu trei nasturi colorați așezați în triunghi. De o parte și de alta a deschizăturii cămășii lărgimea materialului a fost aranjat în pliuri verticale paralele prinse la bază cu o punte care, ca și deschizătura a fost ornametată cu nasturi colorați — obicei larg răspîndit în împrejurime în rîndul populației române. Cămășile prinse în față în pantaloni au rămas libere în spate. În ultimii ani s-a generalizat portul cămășilor orășenești, pe

³⁰ T. Mózes, *Portul popular al slovacilor din Munții Plopișului*, comunicare prezentată la cea de-a II-a sesiune științifică de comunicări ale muzeelor, București, 1965.

care le pot cumpăra gata confecționate. Gacii (*gat'e*) largi din doi lați, de pînă de casă, au fost adunate în cute mici și dese. În loc de gaci, după primul război mondial, bărbații au purtat pantaloni priceși (*nohavice pričove*) confecționați din postav negru sau verde, pentru iarnă rămînînd în continuare pantalonii albi din pănură țesută în casă (*sucno*) care s-au făcut deopotrivă strîmți, sau rotunjiți și lărgiți la genunchi și strîmți de-a lungul gambei asemănător pantalonilor priceși. Totuși gacii executați din pînă subțire au fost îmbrăcați la cununie pînă prin anii 1930. După ce au renunțat definitiv la izmene, femeile le-au transformat în poale.

Peste cămașă aveau o vestă (*lajbik*) din atlas sau glot negru ornamentat cu galoane. La gaci s-au purtat zadii albe, dar după introducerea pantalonilor, cam pînă în 1930 s-au purtat zadii albastre, sau verzi cu ornamente florale de din jos. Hainele de iarnă din pănură, cu timpul au fost înlocuite cu haine din postav, cumpărate în tîrgurile din apropiere. Guba (*korman*) mai mult albe, au fost purtate pînă prin anii 1925—1930, dar la drumuri lungi de căruțe au fost îmbrăcate pînă prin 1950.

La lucru au purtat opinci legate cu nojițe (*nadkonce*) pînă mai sus de mijlocul gambei, peste obiele de cîneapă (*onucki*). Mai tîrziu, locul opincilor a fost luat de cizme, iar în ultimele decenii de bocanci. Aceasta din urmă se poartă cu ciorapi albi.

În ceea ce privește portul femeilor se remarcă că hainele purtate la lucru, în zile de sărbătoare sau chiar la cununie, nu diferă între ele în croială, decît în cromatică și, bineînțeles, în privința calității materialului din care sînt confecționate.

Cămașa (*oplecko*) este singura piesă brodată cu mîna, toate celelalte piese de port sînt ornamentate doar cu galoane, prime, dantele. Cămașa se confecționează din pînă albă subțire (*patelat*) sau din pînă albă foarte fină (*sifonov*). Croiul cămășii, cum s-a arătat, este de tip tunică, netăiat la umăr. Cămașa foarte largă se confecționează dintr-un lat de pînă (90 cm) îndoită la nivelul umerilor și este tăiată în față cam 1/3 din lungimea ei. Mîneca foarte scurtă este croită dintr-o pînă de formă pătrată îndoită la mijloc (asemănător mînecelor de la gube) și aplicată pe umeri (*pletnica*) chiar de la baza gulerului. Lărgimea pinzei este încrețită în spate, iar în față de o parte și de alta a deschizăturii se fac cîteva pliuri verticale (*fordometle*) paralele închise la bază cu o cusătură în zig-zag (*pristipek*). Gulerul este înalt de 4—5 cm și se încheie în față cu trei nasturi. Platca trece puțin de lărgimea cămășii formînd mîneca. La capăt i se aplică o pînă lată de 7 cm (*rukavi*) care este foarte fin încrețită pînă la jumătatea ei, partea rămasă liberă formînd o foderă foarte bogată. Mișcarea liberă a mîinii este asigurată printr-o pavă mică de 2×2 cm, în formă de romb (*cviček*), care se fixează între partea încrețită și cusătura de la platcă.

Partea încrețită (*zberanki*), care se prinde pe platcă, se realizează în felul următor; se trage un fir din pînă și în dunga astfel obținută cu acul se trec cu pasuri mărunte de înseilătură, două fire de ață. Apoi

la intervale de două fire de pînză se repetă procesul de circa 20 de ori. Prinziind toate firele de ață deodată, se trag, obținind lărgimea necesară a mîneicii. Fodra (*fodrička*) este frumos brodată la margine. Se lucrează cu puncte în crucițe (*křižiky*), șiruri meandrice, motive geometrice (*re-taska*). Fodrița se încheie cu o cusătură foarte fină pe bază de puncte înodate (*obrubek*) alternînd la 4—5 cm culorile roșu, galben, verde, albastru. Între partea încrețită și fodră se pune un rînd subțire de galon colorat (*svorček*). În rest cămașa este cusută la mașină.

Am descris cu lux de amănunte modul de confecționare și ornamenteare a cămășii deoarece considerăm, că este piesa vestimentară cea mai originală din tot costumul femeiesc. Menționăm, că deși în aparență foarte simplă — cusătura, respectiv broderia de pe o singură mîneacă necesită o muncă susținută de două zile. În ultimele dou-trei decenii în așezările piemontane, gulerul înalt de pe cămașă a fost înlocuit cu guler plat, rotunjit. În ultimul deceniu, tot în aceste locuri, au renunțat la încrețirea mîneicii, munca migăloasă fiind substituită cu aplicație de două-trei rînduri de prime puse direct pe încreț.

Fusta (*sukňa*) poate fi din olandină, stambă etc. În general fondul este alb, roz sau albastru deschis — avînd imprimat motive florale mărunte. Femeile slovace prezintă preferință pentru culori pastelate — în acest fel tot costumul degajă un efect cromatic plăcut. Fusta largă de 6—7 lați are un croi simplu. Pînza este luată în lungime aranjate în cute mărunte și prinsă într-o pînză lată de 3—4 cm (*obujčec*). Peste pînza plisată, în partea ei superioară, pe o distanță de 5—6 cm se fac cu mașina cusături în zig-zag (*koniky*) care pe lingă caracterul decorativ ajută și la fixarea cutelor. La marginea inferioară se fac cîteva rînduri de pliuri orizontale, paralele (*podhínki*). Materialul ud se plisează cu mina, lăsînd liber neplisat partea de sub șort, cît și distanța de circa 20 de cm la poale. Fusta gata plisată se răsucește și se leagă strîns lăsînd astfel să se usuce. După uscarea se calcă părțile rămase neplisate, ceea ce dă o linie suplă fustei. La Budoii, Borumlaca și în general în zona deluroasă fusta are acelaș croi, este încrețită, fără însă să fie plisat. Înainte de pătrunderea materialelor de fabrică și mai tirziu în anii războiului cînd țesăturile industriale s-au obținut mai greu, la confecționarea fustelor s-a folosit pînza de casă vopsită — uni — în gospodărie.

Sub fustă se poartă poale albe. Una sau două rînduri de poale largi, albe, plisate dintr-o pînză subțire (*patelatovy spodnik*) și dedesubt un rînd de poale croit mai strîmt din pînză de cîneapă (*konopny spodnik*). Peste fustă se încinge un șort (*fertuch*) care totdeauna corespunde în culoare cu fusta. În general fondul șortului este de aceeași culoare cu motivele florale ale fustei. Șortul este de asemenea des și fin încrețit prins într-o bartă și ornamentat pe din jos sau de jur împrejur cu o fodră sau dantelă de origină industrială (*štikel*). La Budoii zadia albă brodată, croită din doi lați de pînză numită (*zoponka*) se poartă de săr-bători.

La începutul veacului nostru s-a încetățenit portul unei piese vestimentare, care pînă astăzi s-a păstrat în costumația femeilor care păstrează portul tradițional: *vizitka*. Fiecare femeie are mai multe rinduri din această piesă vestimentară în diferite culori pe care o îmbracă potrivit cu culoarea fustei. Vizitka se confecționează din damasc, atlas, glot, libertină, stambă etc., fiind căptușit cu pînă de casă sau flanelă după necesitate. Este singura piesă de port unde apar diferențieri de la un grup de așezare la altul. La Șinteu, Făget, vizitka are un croi mai elegant. Deși se poartă în afara fustei și deschis în față, prin linia de croi, mai ales în spate, urmează forma corpului. Are guler înalt, care se încheie cu trei nasturi. În rest rămîne deschisă lăsînd să se întrevadă fața cămășii și cirpa de cașmir care se încinge dedesubt. În față, paralel cu deschizătura se fac mai multe pliuri fixate prin cusături ornamentale în zig-zag executate cu mașina de cusut, cu ață colorată. Mîneca de la vizitcă este strîmtă și este ornamentată aproape pînă la cot cu aplicații de prime colorate, dantele, țesături ornamentale, realizînd o manșetă caracteristică. La Budoii, Borumlaca vizitka se încheie cu nasturi în față și lipsesc cusăturile ornamentale din față. Croiul este mai simplu și mai puțin elegant. În aceste locuri se remarcă tendința de a reduce această piesă la rolul de o bluză de deasupra cămășii. Uneori are guler rotund și se poartă și prins în fustă. La Șerani vizitka se încheie de asemenea în față cu nasturi. Este tăiat puțin mai sus de linia pieptului, materialul fiind aranjat în pliuri. Lărgimea este dată de pliuri verticale.

Deși această piesă sub aceeași denumire de vizitcă am regăsit în portul slovacilor din Gemer din sec. al XX-lea³¹ nu putem considera că e o piesă de port pe care ar fi putut să aducă din țara de baștină. Vizitka, împreună cu alte piese de acelaș gen, s-a răspîndit după primul război mondial, odată cu pătrunderea în masă ale materiilor de origină industrială și cu răspîndirea mașinii de cusut. Este discutabilă dacă preluarea s-a făcut prin intermediul populației germane care a trăit în preajma fabricii de sticlă din Pădurea Neagră, sau prin relațiile familiare pe care eventual le-au avut cu rudele din Slovacia unde probabil s-a încetățenit în aceeași perioadă.

Iarna — după cum s-a arătat mai sus — au purtat o sumăniță din pănură albă neornamentată (*kabanica*) și mai tîrziu o scurtă din postav sau glot negru căptușit. Aceasta tăiată în talie și croit pe corp, putea să fie garnisită cu blană. Cu timpul locul acestei piese a fost luat de cirpa mare de lînă cu ciucuri lungi, care s-a purtat îndoit în două în formă dreptunghiulară. Încă și acum 10—15 ani cînd nu era prea frig, femeile în vîrstă, o purtau atîrnată pe mîinile încrucișate în față.

O piesă vestimentară nelipsită în ultimele 4—5 decenii din costumația femeilor era *haraska*, o cirpă mare cu fond alb, galben, sau roșu, cu flori multicolore imprimate, legată de jur împrejur cu ciucuri lungi

³¹ L'Udovy odev v Gemer, în Slovenský Narodopis, XV. 2, 1967, p. 251—253.

de lână. Aceasta inițial s-a purtat peste cămașă, sub vizită și se poartă și azi așa la Șinteu, Făget, Socet, etc. În alte locuri ca de ex. la Șerani nu se mai poartă de mai bine de un deceniu. La Budoi, Borumlaca dacă se poartă, se aplică peste vizită. Această cîrpă vine împăturită în două, în diagonală, se așterne pe spate, peste umeri, se încrucișează în față și se leagă în spate sub colțul care ajunge pînă la brîu. În anii celui de-al doilea război mondial, cînd nu s-a mai găsit la țiguri, cîrpa a fost confecționată din diferite materiale, satin, mătase etc., ciucurii fiind legați cu mina.

Năframa de după cap la începutul secolului al XIX-lea era larg răspîdită la populația înstărită în partea nord-estică a imperiului habsburgic, de unde au venit slovacii la noi în țară. Procurarea ei a fost destul de costisitoare. De aceea ne îndoim că slovacii nevoiași, pribegiți în căutarea unei vieți mai bune să o fi adus în masă din țara de baștină la vremea respectivă. Credem mai degrabă că această năframă intrînd, mai tirziu și în costumația populației maghiare din Sălaj, a găsit răsunset în portul slovacilor din Munții Plopișului tocmai datorită amintirilor pe care le-au păstrat din vechea patrie. Portul acestei piese a fost probabil susținut și în urma relațiilor de rudenie din patria mămă, cît și de faptul că într-un timp, acestea au fost comercializate de negustori slovaci ambulanți.

Ca și bărbații, femeile la lucru au purtat opinci. Acestea au fost schimbate mai tirziu cu pantofi, care se poartă cu ciorapi treisferturi din bumbac alb. Iarna în schimb au purtat cizme (*kapce*), făcute în gospodărie pe calapod (*kopyto*), din lână albă (*vlna*) țesută în casă. Aceste cizme care mai rar, dar pot fi întîlnite și astăzi, sînt căptușite cu flanelă sau pînă groasă de casă. Sînt cusute în spate, cu fir gros de cîneapă, cu ace de lemn, sau fier și au talpa făcută din 3—4 straturi de postav prinsă prin cusătură exterioară.

Fetele au puține podoabe. Cercei nu se poartă defel, inele foarte rar. Singurele podoabe ce le putem aminti sînt mărgelile argintii (*gorale*), 2—3 rînduri pe care le îmbracă în zile de sărbătoare. Menționăm eleganța cu care așează la gît aceste cîteva rînduri de mărgele. Femeile mai au pieptenele bătute cu puține motive ornamentale, dar care de fapt nu se văd, fiind purtate în concii, sub ceapsă și năframă.

Portul copiilor a fost asemănător cu a adulților la dimensiuni reduse. Diferențieri s-au sesizat doar la copiii mici. Băieții au purtat cămăși lungi, iar fetițele cămăși cusute la talie. Două piese caracteristice au completat portul copiilor. La gît, încă cu cîțiva ani în urmă, s-a aplicat o fodră lată, încrețită din dantelă albă (*greislik*), iar pe cap o bonetică croșetată cu trei rînduri de fodre, avînd colțuri tivite cu ață colorată. Atît fodra de la gît cît și boneta trebuiau să fie frumos călcate, după ce au fost albite și scrobite.

Mireasa încă acum 10—15 ani avea costumul compus din aceleași piese de port, avînd în plus o cunună de mirtă și o batistă dantelată și brodată. Pentru cununie, mireasa se îmbrăca numai în alb, avînd fusta

și vizitca confecționată dintr-un material fin. Doar cîrpa de cașmir pe fond alb avea imprimate flori colorate. Pe colțurile din partea de jos din față de la vizitcă s-au pus două funde mari de mătase roz sau albastru, care atirna jos pînă la poalele fustei. Cununa de mirtă a fost ornată cu fire și mărgelile argintii asemănător cu buchetul care se punea pe pălăria și haina mirelui. Pe la începutul veacului nostru se obișnuia ca mireasa să încingă chemătorii la nuntă cu o năframă.

Cu ocazia înmormîntării fetele tinere au fost îmbrăcate în alb, în costum de mireasă. Asemănător erau înmormîntate și nevestele, cu deosebirea că în loc de cunune li s-a pus ceapsă și năframă. Femeile mai în vîrstă, în schimb, au fost înmormîntate în haine într-o tonalitate închisă, mai mult în albastru. Familia și în general participanții la înmormîntare își exprimau doliul îmbrăcîndu-se în costume de culori închise. Azi majoritatea familiei îndoliate — mai ales în zona piemontană — se îmbracă în negru.

În concluzie, slovicii deși sosiți la noi din diferite părți ale Slovaciei — probabil datorită numărului lor relativ mic, cît și faptului că s-au așezat pe un teritoriu relativ restrîns — de-a lungul vremurilor, în costumația lor au realizat un proces de nivelare.

Prin conviețuirea cu populația română și maghiară cu care au locuit în aceeași așezare sau în vecinătate au însușit unele influențe în port, păstrînd însă preponderența trăsăturilor tradiționale.

În urma transformărilor social-economice din ultimele decenii, care a avut urmări evidente în portul tuturor locuitorilor din județul Bihor și Sălaj — și portul slovacylor este pe cale de urbanizare.

I N F O R M A T O R I :

Kubalac Pavel, Valea Tîrnei, nr. 61, născ. 1894.

Kubalac Veronica, Valea Tîrnei, nr. 61, născ. 1898.

Vaclavik Rozalia, Valea Tîrnei nr. 45, născ. 1889.

Vaclavik Andrei, Valea Tîrnei nr. 45, născ. 1891.

Kalenakov Kata, Valea Tîrnei nr. 53, născ. 1902.

Skypala Ján, Valea Tîrnei nr. 52.

Gažakova Alžbeta, Valea Tîrnei.

Karitar Ștefan, Socet nr. 26, născ. 1906.

Brenkuș Ioan, Șinteu nr. 36, născ. 1901.

Bálint Lotka, Șinteu nr. 18, născ. 1921.

Ianasčak Andrei, Huta Șinteu nr. 39, născ. 1901.

Morongova Margareta, Budoii nr. 50.

Kapusneak Ioska, Budoii nr. 84, născ. 1897.

Merka Katerina, Budoii nr. 172, născ. 1909.

Trojak Agneta, Făget nr. 71, născ. 1934.

Segeč Maria, Șerani nr. 71, născ. 1892.

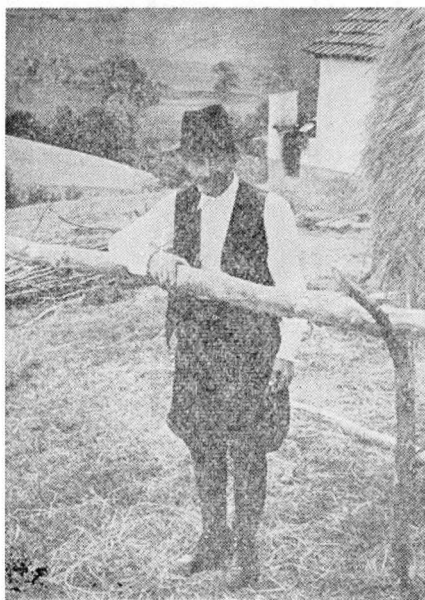

Fig. 1. Bătrîn cu pantaloni priceși.

Fig. 2. Tineri în port de vară.

Fig. 3. Bătrână din Budoï cu gubă.

Fig. 4. Conci alungit la Șinteu.

Fig. 5. Conci rotund la Budoï.

Fig. 6. Femeie cu ceapsă.

Fig. 7. Ceapsa văzută din spate.

Fig. 8. Imbrobodeală caracteristică femeilor slovace

Fig. 9. Cămașă femeiască.

Fig. 10. Vizitcă văzută din spate.

Fig. 11. Cizme din pănură lucrată în gospodărie.

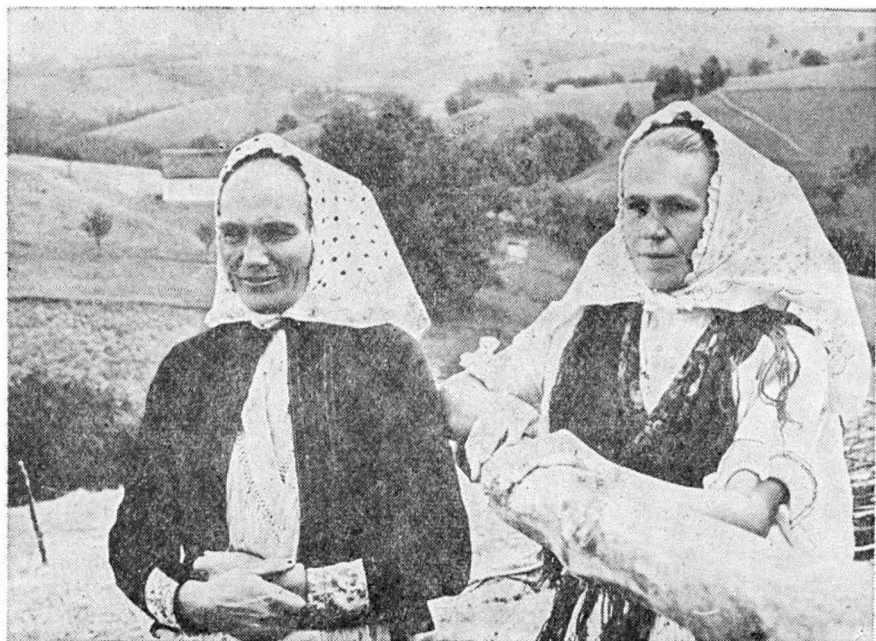

Fig. 12. Mama și fiica în port de vară.

Fig. 13. Femeie în port de fiecare zi — Budoï.

Fig. 14. Femeie din Budoï văzută din spate.

Fig. 15. Fete tinere din Borumla gătite de sărbătoare.

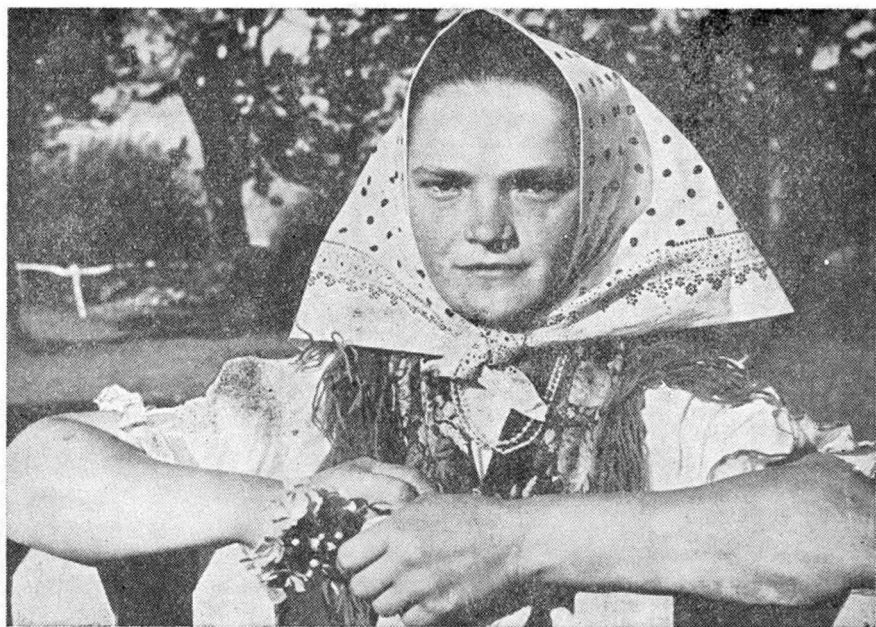

Fig. 16. Tînără cu basma caracteristică.

Fig. 17. Mireasă cu cunună și mărgele.

Fig. 18. Port de fetiță cu bonetă și „fodără” la gît.

Fig. 19. Alai de nuntă — în zilele noastre.